

Dit document is afgedrukt via IBRTracker op 30-10-2020 en uitsluitend bedoeld voor licentiehouder aub@ubinkrijs.nl.

nr. 8 - augustus 2017 (/docs/articles/2017/augustus[1])

Deel dit artikel (https://twitter.com/intent/tweet?text=nr. 8 - augustus 2017%20TBR 2017-121 Kroniek architectenrecht&via=Instituut_BR&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121) (<https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121&title=nr. 8 - augustus 2017%20TBR 2017-121 Kroniek architectenrecht&source=IBR Tracker>) (<https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121&t=IBR Tracker%20nr. 8 - augustus 2017%20TBR 2017-121 Kroniek architectenrecht>) (<mailto:?subject=IBR Tracker Artikel delen&body=Ik vond dit artikel in IBR Tracker:%0D%0Ahttp://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121>)

TBR 2017/121

Kroniek architectenrecht

mr. A.M. Ubink ¹

1. Inleiding

In deze kroniek komt de jurisprudentie aan de orde die in de periode januari 2015-juni 2017 is geweest met betrekking tot het adviseursrecht. De meest interessante uitspraken uit deze periode worden hierna besproken. Het betreft met name de toepassing van het algemene contractenrecht op onderwerpen die specifiek gelden voor de opdrachtrelatie met adviseurs in het bouwproces, zoals architecten, constructeurs en projectmanagers. Vaak zijn op die opdrachtrelatie de DNR van toepassing, de set algemene voorwaarden die door de brancheverenigingen van de adviseurs is ontwikkeld. De besproken jurisprudentie ziet ook op toepassing van de DNR.

Anders dan in de voorgangers van de DNR - de SR voor architecten en de RVOI voor ingenieursbureaus - is in de DNR niet meer standaard geschilbeslechting middels arbitrage opgenomen. Daar moet bewust voor gekozen worden. Gebeurt dit niet, dan geschiedt geschillenbeslechting bij de burgerlijke rechter. Wordt wel voor arbitrage gekozen, dan is op grond van artikel 58 DNR de Raad van Arbitrage voor de Bouw bevoegd. In deze bijdrage wordt zowel de jurisprudentie van de burgerlijke rechter, als die van de Raad van Arbitrage besproken. In de kroniekperiode is nog slechts een enkele uitspraak van het Arbitrage Instituut Bouwkunst geweest op basis van de SR. Voor zover relevant is ook deze jurisprudentie verwerkt in deze kroniek. ²

De in de kroniekperiode geweest uitspraken laten zich als volgt rubriceren en zullen als zodanig worden besproken: totstandkoming en omvang van de opdracht (1400073811 2), aansprakelijkheid (1400073811 3), beëindiging (1400073811 4), auteursrechtperikelen (1400073811 5) en tot slot enkele varia (1400073811 6).

2. Totstandkoming en omvang opdracht

In het adviseurscontractenrecht komt regelmatig aan de orde of opdracht is verstrekt en zo ja, of dit een volledige opdracht betreft voor het gehele bouwproject of een opdracht per fase. Deze laatste discussie is met name relevant in geval van voortijdige beëindiging. In dat geval kan de adviseur op grond van de regeling in de DNR aanspraak maken op vergoeding van 10% van de advieskosten van de resterende opdracht. Dan is dus van belang of de resterende opdracht betrekking heeft op het restant van de fase waarin de werkzaamheden zijn beëindigd of het resterende gedeelte van het volledige project. Ook in het kader van de aansprakelijkheidsbeperking tot de hoogte van het honorarium van de opdracht waarop de tekortkoming betrekking heeft, is de omvang van de opdracht van belang. Tot slot komt ook bij aanspraken tot vergoeding van meer werk aan de orde of voor de uitgevoerde extra werkzaamheden opdracht is verstrekt. In de kroniekperiode is hierover de volgende jurisprudentie gewezen.

2.1 Gerechtvaardigd vertrouwen in opdrachtverstrekking

Rechtbank Noord-Nederland ³ kreeg te oordelen over een kwestie waarin na een architectenselectie door een corporatie en een gemeente een architect is geselecteerd. De architect is aansluitend verzocht om de politieke besluitvorming over het project af te wachten. Definitieve opdrachtverstrekking heeft daarna niet meer plaatsgevonden. Niettemin heeft de architect er ten aanzien van de door hem verrichte voorbereidende werkzaamheden gerechtvaardigd op mogen vertrouwen dat een overeenkomst van opdracht met de gemeente tot stand is gekomen. De gemeente heeft de architect verzocht na het winnen van de architectenselectie deel te nemen aan het project door het maken van schetsen. Hem is ook verzocht een begroting op te stellen en om het ontwerpplan te toetsen aan het bestemmingsplan. Uiteindelijk heeft de architect een compleet ontwerp inclusief de bijbehorende intellectuele eigendomsrechten bij de gemeente ingeleverd. Door aldus steeds verderstreckende werkzaamheden op te dragen heeft de gemeente het gerechtvaardigd vertrouwen gewekt bij de architect dat ten aanzien van deze werkzaamheden opdracht werd verstrekt. Omdat de offerte van de architect echter niet als zodanig is aanvaard, heeft de architect recht op een op gebruikelijke wijze te berekenen loon of, bij gebreke daarvan, een redelijk loon ex artikel 7:405 lid 2 BW.

Gerechtvaardigd vertrouwen op een vervolgoopdracht was ook aan de orde in een uitspraak van Hof Arnhem-Leeuwarden. ⁴ Nadat een haalbaarheidsstudie was betaald, heeft een architect in eerste instantie uit klantvriendelijkheid aanvullende werkzaamheden verricht. Op enig moment heeft de architect echter verzocht om een vervolgoopdracht omdat een doorstart werd gemaakt en andere opties werden verkend. Omdat de opdrachtgever vervolgens structureel geen antwoord geeft op vragen van de architect tot vaststelling van een vervolgoopdracht, maar wel steeds doorgaat met nadere verzoeken om allerlei werkzaamheden, mocht de architect er gerechtvaardigd op vertrouwen dat hij zijn verdere werkzaamheden voor een tweede haalbaarheidsonderzoek verrichtte op basis van een overeenkomst van opdracht. Ook hier wordt vervolgens door het Hof ex artikel 7:405 lid 2 een redelijk loon vastgesteld voor de verrichte werkzaamheden.

Tot een andere conclusie komt het AIBk ⁵ in een situatie waarin een vereniging aan een architect opdracht had verstrekt tot het vervaardigen van een voorlopig ontwerp en had gevraagd om een overeenkomst met betrekking tot het definitief ontwerp op te stellen. Volgens arbiter is in de stukken geen enkele aanwijzing te vinden dat de vereniging de architect heeft gevraagd meer te doen dan van hem verlangd kon worden op grond van de opdracht met betrekking tot het VO en dat de vereniging zich slechts heeft willen laten informeren over de kosten van een eventueel vervolgtraject met betrekking tot het DO. Dat de architect een vrijwel compleet DO heeft gemaakt in het vertrouwen dat hij daar uiteindelijk wel opdracht voor zou krijgen, dient voor zijn rekening te blijven.

2.2 Meerwerkopdracht

Ook een meerwerkclaim van een architect werd door Hof Arnhem-Leeuwarden ⁶ toegewezen met de overweging dat de opdrachtgever het vertrouwen had gewekt dat hij instemde met het feit dat extra werkzaamheden voor zijn rekening zouden worden verricht, door in het geheel niet te reageren op meldingen van de architect dat diverse werkzaamheden werden uitgevoerd die niet tot de opdracht behoorden en dat over deze

extra werkzaamheden nadere afspraken gemaakt moesten worden. Weliswaar zijn deze nadere afspraken niet gemaakt, maar dat doet niet af aan het gerechtvaardigd vertrouwen van de architect dat de opdrachtgever instemde met het verrichten van het meerwerk. Het Hof komt vervolgens op basis van een vaststelling van het aantal bestede uren en het door de architect opgegeven uurtarief tot de vaststelling van een redelijk loon van bijna € 170.000,-.

2.3 Omvang opdracht

De Raad van Arbitrage ⁷ diende zich uit te laten over de vergoedbaarheid van werkzaamheden in de DO-fase, waarbij niet voldaan was aan de bepaling in de raamovereenkomst dat schriftelijk opdracht moest zijn verleend. Arbitrer constateert dat de architect heeft voldaan aan zijn verplichtingen in de DO-fase en dat de opdrachtgever de bijbehorende documenten heeft goedgekeurd. Dat niet aan de formaliteiten is voldaan verwerpt arbitrer, omdat ook de opdrachtgever zelf bij de opdrachtverlening voor de VO-fase niet heeft voldaan aan de in de raamovereenkomst beschreven procedure.

Ook uit een latere uitspraak ⁸ blijkt dat de Raad van Arbitrage niet snel genegen is werkzaamheden niet voor vergoeding in aanmerking te laten komen, omdat niet is voldaan aan het formele vereiste dat opdrachten per fase schriftelijk en vooraf zouden moeten worden verstrekt. De Raad acht een beroep op deze contractuele bepaling naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar, omdat vaststond dat de betreffende werkzaamheden waren opgedragen en uitgevoerd en dat de opdrachtgever van die uitvoering op de hoogte was.

De opdrachtgever betoogde nog dat van de tweede fase alleen de eerste termijn was opgedragen, hetgeen relevant was voor de vraag welke werkzaamheden vervolgens na het beëindigen van de opdracht afgerekend dienden te worden. Arbitrer overweegt dienaangaande dat de overeenkomst niet spreekt van het afzonderlijk opdragen van termijnen maar van fasen. Het opdragen van de eerste termijn van een fase impliceert dan ook dat de gehele fase is opgedragen. Bij een tussentijdse beëindiging van de opdracht dient over deze hele fase afgerekend te worden naar de stand van het werk, inclusief 10% van het honorarium exclusief btw over de niet uitgevoerde werkzaamheden van de betreffende fase.

In een gevoegde uitspraak van de Raad van Arbitrage en het AIBk ⁹ was in verband met de beperking van de aansprakelijkheid tot de hoogte van het honorarium aan de orde of sprake was van drie afzonderlijke opdrachten of van een 100% opdracht als bedoeld in artikel 18 lid 4 SR 1997, waarbij de opdrachten als één geheel zouden moeten worden beschouwd. In het eerste geval zou de aansprakelijkheid beperkt zijn tot de hoogte van het honorarium per opdracht. Omdat de opdrachten door verschillende partijen, dus gesplitst, konden worden uitgevoerd en bijvoorbeeld ook verschillende arbitrale bedingen van toepassing waren, concluderen arbiters dat sprake is van drie afzonderlijke opdrachten.

3. Aansprakelijkheid

3.1 Onderzoeks- en informatieplicht

Het wekt geen verwondering dat veel uitspraken in de kroniekperiode de aansprakelijkheid van de architect tot onderwerp hadden. Daarbij ging het opvallend vaak over de onderzoeksplicht van de architect ten aanzien van de informatie waarvan hij bij de uitoefening van zijn opdracht gebruik maakte, de informatieplicht van de architect jegens zijn opdrachtgever en over de controleplicht van de architect in het kader van zijn ontwerp- en toezichttaken.

Ten aanzien van een projectmanager is aansprakelijkheid aangenomen in zijn directievoerende taken en taken als coördinator/toezichthouder. Daartoe behoorde in het kader van de aan hem opgedragen kwaliteitscontrole ook dat hij diende toe te zien op de levering van de juiste kozijnen. Het niet controleren op de aanwezigheid van een KOMO-keur bij de proefopstelling en bij de levering en het niet controleren van de herkomst van de kozijnen, die afwijkend was van hetgeen geleverd had moeten worden, is aangemerkt als een toerekenbare tekortkoming van de projectmanager. ¹⁰

Ten aanzien van een constructeur is geoordeeld dat hij niet klakkeloos de tekeningen van de architect had mogen volgen, waarop onafhankelijke zijmuren waren ingetekend, terwijl bij de constructeur een vermoeden bestond van mandeligheid. Gezien het eminente belang van het hanteren van de juiste uitgangspunten bij het ontwerpen van de nieuwe constructie en het feit dat een eenvoudig onderzoek volstond om zekerheid te krijgen over de mandeligheid van de zijmuren, had dat onderzoek van de constructeur verwacht mogen worden, ook als archiefonderzoek naar de bestaande constructie niet tot diens opdracht behoorde.¹¹

Afwijkingen tussen een door de architect gemaakte verkooptekening en een latere situatietekening op basis waarvan de woning is uitgezet, leidde tot schadeplichtigheid van de architect voor de daardoor veroorzaakte schade. Die bedroeg maar liefst € 66.707,-, bestaande uit de uitvoering van compenserend meerwerk voor de koper van de woning om zijn vordering tot sloop en hernieuwde opbouw van een juist gesitueerde woning af te kopen.¹²

In dezelfde uitspraak werd de architect ook aansprakelijk gehouden voor het niet voldoen van de beglazing aan de brandwerendheidseisen uit het Bouwbesluit 2012. Het verweer van de architect dat hij niet gehouden was kostbare en specialistische berekeningen uit te voeren, wordt daarbij verworpen. De architect had zich verbonden een ontwerp te maken dat voldeed aan de eisen uit het bouwbesluit, waaraan geen beperkingen waren gesteld. Opvallend is dat ook het beroep op het ontbreken van schade omdat het werk duurder was geweest als de beglazing wel had voldaan aan het bouwbesluit (het zogenaamde sowieso-kostenverweer), wordt verworpen. De motivering van dat oordeel, dat de opdrachtgever had mogen verwachten dat zij een werk kreeg dat voldeed aan het bouwbesluit en dat de kosten om het werk alsnog in overeenstemming daarmee te brengen als schade moeten worden aangemerkt, lijkt enigszins kort door de bocht.

Aan aansprakelijkheid werd nog net ontkomen in het geval van de architect die ten onrechte had medegedeeld dat de laatste twee woningen van een project niet op de beschikbare kavel pasten. Zou een dergelijke mededeling zonder enig voorbehoud zijn gedaan, dan zou dit verwijtbaar zijn geweest, temeer omdat een onnauwkeurige meting was uitgevoerd en van de architect in dat geval gezien de verstrekkende gevolgen - de noodzaak om een nieuw bouwplan op te stellen - mocht worden verwacht dat hij zou adviseren om een exacte meting uit te laten voeren. Omdat echter wordt aangenomen dat de architect een nauwkeurige meting heeft geadviseerd en een voorbehoudsloze mededeling over het niet passen van de woningen niet is komen vast te staan, wordt niet tot aansprakelijkheid geconcludeerd.¹³

Aansprakelijkheid vanwege onjuiste informatieverstrekking werd evenmin aangenomen in het geval waarin de constructeur een deugdelijke bouwconstructie onder een vloer had ontworpen en hij daarna bevestigend heeft geantwoord op een vraag van de architect of de versteviging van de balken onder de vloer ook op een alternatieve wijze zou kunnen worden uitgevoerd. De constructeur heeft die vraag redelijkerwijs kunnen opvatten als het eenvoudigweg inwinnen van inlichtingen. De constructeur heeft kunnen volstaan met een simpel antwoord daarop. De beantwoording van een dergelijke vraag kan niet worden aangemerkt als een nader advies, temeer omdat de constructeur er niet op bedacht hoefde te zijn dat de aannemer meteen zou overgaan tot een gewijzigde uitvoering van de constructie zonder te beschikken over nadere berekeningen en tekeningen van de constructeur.¹⁴

Schending van een controleplicht deed zich voor bij de bestekschrijver en directievoerder die de inhoud van een CAR-polis moest goedkeuren. In het bestek was opgenomen dat de CAR-polis dekking zou moeten bieden voor de begeleidingskosten van herstelwerkzaamheden. De CAR-verzekering van de aannemer voldeed hier niet aan. De directievoerder had dit moeten controleren. De tekortkoming in deze controlerende taak wordt hem bovendien zwaarder aangerekend dan de schending van de verplichting van de aannemer tot het sluiten van een toereikende CAR-verzekering de aannemer werd aangerekend?. De directievoerder wordt veroordeeld in de hierdoor veroorzaakte schade, bestaande uit zijn eigen begeleidingskosten, die hij als gevolg hiervan zelf diende te dragen.

¹⁵

Schending van een informatieplicht door de bouwmanager leidde tot diens aansprakelijkheid in het geval waarin hij zijn opdrachtgevers onvoldoende had geïnformeerd over de consequenties van het opdragen van minder werk, namelijk dat de aannemer in dat geval aanspraak kon maken op 10% van het minderwerksaldo. Dit aan de aannemer vergoede minderwerksaldo betreft schade waarvoor de bouwmanager aansprakelijk is. Ook voor de extra kosten die de aannemer bij de opdrachtgevers in rekening heeft gebracht vanwege te late gegevensverstrekking door dezelfde bouwmanager, is hij aansprakelijk.¹⁶

In een complexe bouwzaak over de bouw van een indoorsport-accommodatie is geoordeeld dat de hoofdconstructeur is tekort geschoten in zijn controleplicht ten aanzien van de detail- en uitvoeringstekeningen van de opleggingen. De hoofdconstructeur was verantwoordelijk voor de deugdelijke aansluiting van de stalen spanten op de betonkernen en is zowel in het ontwerp als in het toezicht ter zake tekortgeschoten. Het verweer van de hoofdconstructeur dat slechts een aselechte steekproef uitgevoerde behoefde te worden bij de controle van de tekeningen en berekeningen van de bouwpartners, wordt verworpen. De opleggingen zijn essentieel en de hoofdconstructeur is de enige die het overzicht heeft van de samenhang van het geheel van beton- en staalconstructies. De dragende oplegging hadden daarom hoe dan ook specifiek gecontroleerd moeten worden.¹⁷

In dezelfde zaak is ook een tekortkoming aangenomen in de controleplicht van de hoofdconstructeur ten aanzien van de knooppuntverbindingen. De hoofdconstructeur had om een nadere uitleg moeten vragen waarom niet alle knooppunten waren berekend en had ook moeten vragen om nadere detailtekeningen en -berekeningen van de staalconstructeur. Daarmee is niet gezegd dat de hoofdconstructeur de berekeningen van de staalconstructeur diende na te rekenen. Er had echter wel een controle op de gehanteerde uitgangspunten moeten plaatsvinden, waarbij onderkend had moeten worden dat die uitgangspunten tekortschoten.

3.2 Overige verplichtingen

Naast deze uitspraken over de informatie- en controleplicht zijn nog enkele uitspraken waarin is geoordeeld dat sprake was van een tekortkoming door de adviseur in de nakoming van zijn verplichtingen.

In dit kader kan worden gewezen op de uitspraak waarin tot aansprakelijkheid van de architect werd geconcludeerd vanwege te lage geluidsisolatie in een woning, die deels het gevolg was van ontwerpfouten. Het verweer van de architect dat de afwijking van het bouwbesluit het gevolg is van beperkingen die verband houden met de monumentale status van het gebouw, wordt niet gevolgd. Van een beperking die tot een afwijking van het bouwbesluit noopt is namelijk niet gebleken.¹⁸

Ook kan nog worden gewezen op de hiervoor al aangehaalde gecombineerde uitspraak van de Raad van Arbitrage en het AIBk.¹⁹ Daarin was het ontbreken van voldoende dilataties aan de orde. Deze moesten worden bepaald in overleg met de directie. De directievoerder had moeten controleren of het toezicht naar behoren werd uitgevoerd. Tot het opgedragen projectmanagement behoorde ook het geven van leiding aan de bouwkundige en de opzichter. Het ontbreken van voldoende dilataties is het gevolg van het tekort schieten in deze werkzaamheden.

3.3 Overige aspecten aansprakelijkheid

In het hiervoor al genoemde tussenvonnissen inzake de bouw van een indoorsportaccommodatie²⁰ is ook een uitspraak gedaan over de aansprakelijkheid van de staalconstructeur jegens de gemeente. Die was niet de opdrachtgever van de staalconstructeur, maar van de hoofdaannemer die op zijn beurt de staalconstructeur had gecontracteerd. Deze aansprakelijkheid kende dan ook geen contractuele grondslag, maar een buiten-contractuele grondslag op basis van onrechtmatig handelen. De rechtbank heeft de op deze grondslag gebaseerde vordering geplaatst in het beoordelingskader van de Hoge Raad uit onder andere het arrest Wierds/Visseren²¹ en geconcludeerd dat op een aantal onderdelen de tekortkomingen jegens de aannemer ook een onrechtmatige daad opleveren jegens de gemeente. Daarbij geldt dan echter wel dat de staalconstructeur zich ook jegens de gemeente middels de zogenaamde paardensprong kan beroepen op de contractuele aansprakelijkheidsbeperking uit de Metaalunievoorwaarden die hij met de aannemer is overeengekomen.²²

De rechtbank heeft verder ten aanzien van de tekortkomingen van de staalconstructeur in de knooppuntverbindingen geconcludeerd tot mede-aansprakelijkheid van de hoofdconstructeur, maar ook geoordeeld dat dit niet leidt tot vermindering van de schadevergoedingsplicht van de staalconstructeur jegens de gemeente. In de onderlinge verhouding is het verzuim van de hoofdconstructeur om tevoren om nadere berekeningen te vragen van te geringe betekenis, mede gezien het feit dat de staalconstructeur toen hem later alsnog om deze tekeningen werd gevraagd niet in staat bleek deze aan te leveren.

De aansprakelijkheidsbeperking uit de Metaalunievoorwaarden tot de schade waartegen opdrachtnemer verzekerd is, vormde het onderwerp van een procedure die inmiddels tot een Hoge Raad-uitspraak heeft geleid. De zaak ging over de financiële gevolgen van onjuiste sterkteberekeningen bij het ontwerp van een schip, hetgeen leidde tot het zinken van het schip met een schade van € 715.000,-. Het Hof had overwogen dat het bij een beroep op deze aansprakelijkheidsbeperking erop aankomt of de opdrachtnemer redelijkerwijs verzekerd had behoren te zijn, dat de opdrachtnemer zich had moeten inspannen om tot verzekeringsdekking te komen en dat hij dit heeft nagelaten. Daaraan verbindt het Hof de conclusie dat de opdrachtnemer zich niet erop kan beroepen dat de schade redelijkerwijs niet verzekerd had behoeven te zijn. Dit oordeel is volgens de Hoge Raad echter onbegrijpelijk. De nalatigheid om een beroepsaansprakelijkheidsverzekering af te sluiten is namelijk alleen van belang voor zover het gaat om schade waarvoor verzekeringsdekking zou hebben bestaan als opdrachtnemer zich wel afdoende zou hebben ingespannen om een verzekering te verkrijgen. In het door het Hof ingewonnen deskundigenrapport was echter geconcludeerd dat weliswaar een beroepsaansprakelijkheidsverzekering kon worden afgesloten, maar dat daarbij het bedingen van de RVOI 2001 verplicht zou zijn gesteld door de verzekeraar. Daarin is een aansprakelijkheidsbeperking tot de hoogte van het honorarium opgenomen. Dit exonatiebeding zou dus mede het bedrag hebben bepaald waarvoor ten hoogste verzekeringsdekking mogelijk zou zijn geweest. Bij de toepassing van de aansprakelijkheidsbeperking uit de Metaalunievoorwaarden tot de schade waartegen opdrachtnemer verzekerd is, had met de aansprakelijkheidsbeperking uit de RVOI rekening moeten worden gehouden. Gezien de hoogte van het honorarium, € 2.832,08, voorwaar een relevante correctie van de Hoge Raad.

²³

Ook de klachtplicht uit artikel 6:89 BW is aan de orde geweest. In een procedure tegen een architect die een garantie had afgegeven op de kwaliteit van het werk van meerdere aannemers, oordeelde Hof Den Bosch ²⁴ dat een klacht in de zin van artikel 6:89 BW niet is een klacht over gebreken in de woning, maar een klacht waarbij aan de architect duidelijk is gemaakt dat sprake is van een gebrek waarvoor de opdrachtgevers hem aansprakelijk houden. In het licht van de jurisprudentie van de Hoge Raad over de klachtplicht ²⁵ overweegt het Hof ook nog dat het met het verstrijken van de tijd moeilijker is om te achterhalen wat de oorzaak van gebreken is, zeker omdat inmiddels ook herstelwerkzaamheden waren verricht, en het verhaal op de betrokken aannemers moeilijker wordt. Mede om deze reden luidt de slotsom dat op onderdelen te laat is geklaagd. Tegenover deze uitgebreide overwegingen over de klachtplicht steekt het oordeel van de Raad van Arbitrage ²⁶ wat mager af, waar hij een beroep op schending van de klachtplicht verwerpt met de enkele overweging dat de architect niet heeft weersproken dat hij door het tijdstip van klagen niet in zijn belangen is geschaad.

Ook in de hiervoor al vaker aangehaalde gecombineerde uitspraak van de Raad van Arbitrage en het AIBk ²⁷ was de schadevergoedingsplicht beperkt tot de hoogte van het honorarium, op grond van artikel 18 SR 1997. Geoordeeld is dat het daarbij gaat om het honorarium zonder de daarover verschuldigde btw en dat de gevorderde buitengerechtelijke kosten buiten deze beperking vallen. Beide oordelen zijn een bevestiging van eerdere jurisprudentie. ²⁸

4. Beëindiging

In de periode waarop deze kroniek betrekking heeft is een aantal uitspraken geweest over de gevolgen van voortijdige beëindiging van een opdracht. In 1400073811 2 is al de jurisprudentie besproken over de vraag of een volledige opdracht of een opdracht per fase is verstrekt, hetgeen van belang is voor de gevolgen van een voortijdige beëindiging. Over de beëindiging van adviesovereenkomsten is verder nog de volgende relevante jurisprudentie geweest.

In de hiervoor besproken uitspraak ²⁹ inzake het ten onrechte niet onderkennen van een gebrekkige levering van kozijnen heeft de rechtbank geconcludeerd tot ontbinding van de overeenkomst. Dat leidde tot ongedaanmakingsverbintenissen, met als gevolg dat het honorarium moest worden terugbetaald. Omdat de verrichte prestatie zich niet ongedaan liet maken, diende een vergoeding naar de waarde van de prestatie te worden betaald. De opdrachtgever had echter betwist dat de prestatie voor hem enige waarde heeft gehad, hetgeen door de rechtbank werd gevolgd. Opvallend is dat bij de gevorderde ontbinding en de gevolgen daarvan de relevante bepalingen uit de op de overeenkomst van toepassing verklaarde DNR 2005 buiten beschouwing zijn gebleven. In de DNR 2005 is opgenomen dat ontbinding is uitgesloten. Wel vormt een toerekenbare tekortkoming een opzeggingsgrond. Bij een dergelijke opzegging blijft in beginsel 90% van het honorarium verschuldigd, tenzij de werkzaamheden voor de opdrachtgever geen nut hebben gehad. Volgens de rechtbank was dit het geval, zodat langs de weg van de opzegging materieel dezelfde uitkomst mogelijk was geweest als langs de weg van de ontbinding die door de rechtbank is gevolgd, maar die op grond van de DNR 2005 was uitgesloten. ³⁰

Hof Den Bosch heeft een opzegging van een architectenovereenkomst geplaatst in het kader van de uitspraak van de Hoge Raad uit 2011, dat onder omstandigheden opzegging alleen mogelijk is indien daar een voldoende zwaarwegende grond voor bestaat, een bepaalde opzegtermijn in acht wordt genomen dan wel de opzegging gepaard gaat met een aanbod tot betaling van schadevergoeding. ³¹ Het Hof oordeelde dat dergelijke omstandigheden niet aanwezig waren. Daarvoor was onvoldoende het mislopen van de mogelijkheid bonussen en vervolgoopdrachten te verwerven, de kans dat minder werk beschikbaar is voor een werknemer van de architect en dat hij in financieel zwaar weer verkeerde en voor een aanzienlijk deel van zijn omzet van deze opdracht afhankelijk was. Ook de stelling dat ondanks de opzegging het volledige loon was verschuldigd op grond van artikel 7:411 lid 2 BW werd verworpen. De opzegging was weliswaar toerekenbaar aan de opdrachtgever, maar betaling van het volle loon was volgens het hof onredelijk. De architect had uitsluitend recht op vergoeding van een redelijk loon. ³²

De Raad van Arbitrage heeft de gevolgen moeten bepalen van een overeenkomst die in juni 2007 is beëindigd door de opdrachtgever omdat een ontbindende voorwaarde in vervulling ging. Arbitrator kwalificeerde dit als een niet aan één van partijen toerekenbare, neutrale opzegging, die financieel diende te worden afgewikkeld conform de daarbij behorende methode van afrekening uit de SR. Daarbij is niet alleen het honorarium voor verricht werk toegewezen, maar ook doorlopende kosten als bedoeld in artikel 33 lid 4 sub c SR 1997. Arbitrator stelt deze kosten in billijkheid vast op de vergoeding voor het gedeelte van de opdracht dat in de resterende periode in 2007 nog zou zijn verricht. Het gaat dan om de advieskosten exclusief BTW. ³³ Voor werkzaamheden die later hadden moeten worden uitgevoerd, worden geen doorlopende kosten meer aangenomen.

De bevoegdheid tot *opschorting* was aan de orde in een uitspraak van Hof Amsterdam. De opdrachtgever had een deel van de werkzaamheden uit de opdracht van de architect gehaald en onzekerheid gecreëerd over de nakoming van zijn betalingsverplichting jegens de architect. In die omstandigheden was de architect op grond van artikel 6:263 BW tot opschorting bevoegd. ³⁴

5. Auteursrecht

In de kroniekperiode waren meerdere lezenswaardige uitspraken aan de orde in auteursrechtkwesties.

5.1 Maker en werk-toets

Dat geldt bijvoorbeeld voor de uitspraak over de 'Drijvende bollen', inzake een project van een team van studenten van de universiteit in Delft over de Drijvende Stad, het Drijvend Paviljoen en het Rotterdam Paviljoen. ³⁵ De rechtbank diende te oordelen over de vraag aan wie het auteursrecht toekwam van de ontwerpen die in dat kader waren gemaakt. De rechtbank oordeelt onder andere dat geen sprake is van een gemeenschappelijk werk. Daarvan kan alleen sprake zijn als het werk is ontstaan door een zodanige samenwerking dat ieders afzonderlijke bijdragen niet meer te scheiden is, feitelijk niet meer is vast te stellen wie wat heeft gedaan en buiten het verband van het geheel ook geen afzonderlijk voorwerp van beoordeling kan zijn. ³⁶ Een dergelijke situatie deed zich hier

niet voor. Hoewel het project als geheel een teamprestatie was, kon het architectonisch ontwerp als een afzonderlijk werk worden onderscheiden. Het auteursrecht daarvan kwam toe aan degene die het idee van een drijvende stad heeft gehad en dit heeft vastgelegd in een aantal tekeningen en afbeeldingen.

Ook wijst de rechtbank af dat het auteursrecht toe zou komen aan degene onder wiens leiding en toezicht het project is uitgevoerd. Daarvoor is vereist dat de leidinggevende degene is die daadwerkelijk bepaalt hoe het werk eruit moet zien. Het hebben van eindverantwoordelijkheid, het verdelen van taken en het stellen van randvoorwaarden en het geven van instructies is daartoe niet voldoende.³⁷ In dit geval zijn alle teamleden gelijkwaardig geweest en hebben zij hun eigen taak en verantwoordelijkheid gehad. Ook het feit dat anderen inbreng hebben gehad in het ontwerpproces doet niet af aan het auteursrecht van de oorspronkelijke bedenker. De inbreng van anderen betreft met name de verdere technische uitwerking van het idee. De creatieve inbreng van de oorspronkelijke bedenker staat voorop voor de toedeling van het auteursrecht. Van medemakerschap is geen sprake.

Het voorgaande betekent echter nog niet dat de realisatie van het Rotterdampaviljoen, dat geïnspireerd is op het auteursrechtelijke beschermde ontwerp van het drijvend paviljoen, een inbreuk op het auteursrecht met betrekking tot het drijvend paviljoen betekent. Daarvoor hanteert de rechtbank de zogenaamde 'werk'-toets van de Hoge Raad.³⁸ Het gebruik van een transparante bolvorm is op zich niet oorspronkelijk, net zomin als een cluster bolvormen met verschillende diameter, bekleed met transparante kussens met een honingraatachtig lijnenspel. Daarvan waren al eerder voorbeelden bekend. Dit zijn niet de auteursrechtelijke beschermde elementen van het drijvend paviljoen. Het oorspronkelijk karakter daarvan vindt de rechtbank gelegen in de specifieke groepering en schakeling, met de bijbehorende maatvoering en schaal, de trap tussen de transparante buitenzijde en de begroeide binnenzijde, de twee gesloten binnenbollen en het lijnenspel van het gevelpatroon. Het Rotterdam Paviljoen maakt geen inbreuk op deze kenmerkende elementen van het ontwerp van het drijvend paviljoen en betreft geen verveelvoudiging daarvan.

5.2 Bouwstop

Vermeldenswaardig zijn verder drie kortgedinguitspraken, waarin stillegging van een ingrijpende verbouwing werd gevorderd omdat sprake zou zijn van een inbreuk op het persoonlijkheidsrecht van de architect die het bestaande gebouw had ontworpen.

In alle drie de uitspraken wordt allereerst het criterium geformuleerd aan de hand waarvan een dergelijke voorlopige voorziening wordt beoordeeld, door met een verwijzing naar de rechtspraak van de Hoge Raad hierover te oordelen dat toewijzing van een verbod afhankelijk is van een belangenafweging, waarbij enerzijds het voorlopig karakter van het rechterlijk oordeel in kort geding in aanmerking moet worden genomen, alsook de ingrijpendheid van de gevolgen van een eventueel verbod voor de gedaagde, en anderzijds de omvang van de schade voor de eiser als een verbod zou uitblijven.³⁹

Aan de hand van dit criterium vindt vervolgens de beoordeling plaats van de gevorderde bouwstop vanwege strijd met het auteursrecht van de oorspronkelijke architect. Dit werd onder andere aan de orde gesteld door de architect die in de jaren '90 een uitbreiding had ontworpen voor het monumentale gebouw waarin toentertijd het Ministerie van Economische Zaken was gehuisvest. De Staat heeft in 2010 een nieuwe grootschalige verbouwing van dat gebouw aangekondigd, waartoe een DBFMO-contract zou worden aanbesteed. De architect die de uitbreiding in de jaren '90 heeft ontworpen, werd in dat kader niet zonder meer opnieuw de ontwerpende partij. Wel gold in het kader van de aanbesteding de verplichting om de persoonlijkheidsrechten van de architect te respecteren. Alle inschrijvers hebben in dat kader contact opgenomen met de architect, die overleg echter in dat stadium uit de weg is gegaan. Later heeft hij dit wel gewild, maar dat was zodanig kort voor de inschrijving dat het ontwerp waarmee moest worden ingeschreven niet meer kon worden aangepast in het kader van de aanbesteding. Nadat de winnende inschrijver in maart 2014 bekend was geworden, heeft de architect nog gewacht tot begin 2015 met het onderzoeken van de verbouwplannen en het aanhangig maken van een kort geding, gebaseerd op de stelling dat met de verbouwing een inbreuk werd gemaakt op zijn persoonlijkheidsrecht.

De voorzieningenrechter ⁴⁰ wijst de gevraagde bouwstop af na een afweging conform het hiervoor uiteengezette criterium: enerzijds vergt de beoordeling of de verbouwing het persoonlijkheidsrecht van de architect schendt een nader debat en zijn de gevolgen van een bouwstop voor de Staat ingrijpend, anderzijds waren de belangrijkste elementen van het gebouw conform het ontwerp van de oorspronkelijke architect toch al gesloopt en is meegewogen dat de architect zich eerder had kunnen en moeten verzetten tegen de verbouwing.

Een zelfde afweging vindt plaats in het kader van de beoordeling door de Voorzieningenrechter van Rechtbank Noord-Nederland ⁴¹ van de wijzigingsplannen van het voormalige bestuurscentrum van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. De voorgenomen wijzigingen in de noordgevel worden zodanig beperkt geacht dat de basisidee van het geparcelleerde gebouw in tact blijft. Bovendien zijn de wijzigingen ingegeven door de functiewijziging van het gebouw en in die context niet onredelijk. Verzet tegen een dergelijke wijziging zou in strijd zijn met de redelijkheid. Voor de voorgenomen sloop en verbouwing van de zuidgevel lag dat anders. Daarmee werd wel in vergaande mate afbreuk gedaan aan het eigen, persoonlijk karakter van die gevel, zonder dat tegelijkertijd sprake was van een totale vernietiging, die conform de Hoge Raad-uitspraak Jelles/Zwolle ⁴² niet in strijd zou zijn met artikel 25 Aw.

Toch leidt deze aantasting van het ontwerp niet tot een bouwstop, omdat de voorzieningenrechter van oordeel is dat de aantasting de eer of de naam van de architect niet schaadt. Redengevend daarvoor zijn het feit dat de maker van een bouwwerk er rekening mee moet houden dat in de loop der tijd in verband met functiewijzigingen veranderingen nodig zijn, de aantasting in dit geval niet lichtvaardig tot stand is gekomen en niet voortvloeit uit minachting voor de architect, de meest ingrijpende wijzigingen plaatsvinden aan een zijde die slechts voor een beperkt publiek zichtbaar is, het oorspronkelijke werk goed is gedocumenteerd, en de lange duur tussen de oorspronkelijke realisatie van het kantoorpand en de nu voorgestane functiewijziging.

Ook de voorzieningenrechter die moest oordelen over de bouwstop die werd gevorderd door de architect van museum Naturalis, past een afweging van de betrokken belangen toe. ⁴³ Voor hem gold echter dat al een tussenvonnis in de bodemprocedure bekend was. Daarin had de rechtbank al een oordeel gegeven over de gestelde inbreuk op het persoonlijkheidsrecht van de architect. ⁴⁴ Dit oordeel luidde dat de sloop van het Darwin House, onderdeel van het plan van Naturalis, niet met een beroep op het auteursrecht kon worden belet, conform de Hoge Raad-uitspraak Jelles/Zwolle. Ook de uitbreiding van het Naturalisgebouw vormde geen inbreuk op het auteursrecht van de architect. De concurrentie van het nieuw te bouwen deel door de hoogte of de omvang daarvan was onvoldoende om te concluderen tot een wijziging of aantasting van het bestaande gebouw. Voor de verbouwing van het Naturalisgebouw zelf, lag dit echter anders. Die wijziging vormt geen noodzakelijk uitvloeisel van de geformuleerde randvoorwaarden. Daarbinnen zijn eigen keuzes gemaakt met bepaalde karakteristieke elementen, die maken dat de kenmerken van het ontwerp van de oorspronkelijke architect verdwijnen. Door die verbouwing wordt het ontwerp in zijn kern geraakt. Dat de wijzigingen worden doorgevoerd in het kader van een bestemmingswijziging van het gebouw, doet er niet aan af dat sprake is van een aantasting van het oorspronkelijke ontwerp van de architect.

Anders dan in de hiervoor besproken uitspraak is in dit geval wel sprake van nadeel aan de eer of goede naam van de architect, omdat het Naturalisgebouw het belangrijkste en meest bekende werk is in het oeuvre van de architect, dat het gebouw veel bezoekers trekt en een belichaming is van het inmiddels beroemde museum.

Gegeven het oordeel dat sprake is van een aantasting van het ontwerp, die nadeel voor de eer en goede naam van de architect met zich brengt, is voor een verdere belangenafweging geen plaats meer en zou het verzet alleen nog kunnen afstuiten op een noodzaak tot het doen van de inbreukmakende aanpassingen. Volgens de Rechtbank komt het gevraagde verbod op uitvoering van de verbouwplannen aldus in beginsel voor toewijzing in aanmerking, maar is nadere informatie nodig over de stand van de werkzaamheden en dient nog te worden geoordeeld over het beroep op zwaarwegende maatschappelijke belangen die op grond van artikel 6:168 BW in de weg zouden kunnen staan aan toewijzing van het gevraagde verbod.

Na dit tussenvonnis ging het museum onverkort door met de uitvoering van het project. Daarop vorderde de architect in kort geding een bouwstop. Het inhoudelijke oordeel in de bodemprocedure vormde voldoende basis voor een toewijzing van deze vordering. Dat een bouwstop voor Naturalis vergaande financiële consequenties heeft, doet hier niet aan af. Dit heeft Naturalis namelijk mede over zichzelf afgeroepen door met de bouwplannen door te gaan ondanks de bekende bewaren van de architect. Ook weegt de voorzieningenrechter mee dat Naturalis geen pogingen heeft ondernomen om een schikking te bereiken door een concrete en reële schadevergoeding aan te bieden.⁴⁵

5.3 Totale vernietiging

Het arrest Jelles/Zwolle stond centraal bij de beoordeling van de gedeeltelijke sloop en transformatie van het voormalige kantoorgebouw van KPMG in Amstelveen. De architect die de gevel had ontworpen van het betreffende gebouw stelde dat dit gebouw een belangrijk voorbeeld vormde van organische architectuur en dat zijn architectenbureau een belangrijke representant was van deze stijl. De voorgenomen wijziging daarin zou een aantasting vormen van zijn persoonlijkheidsrecht en opdrachten voor hem als organisch architect kunnen doorkruisen.

Rechtbank en Hof⁴⁶ oordelen dat sprake is van totale vernietiging van het werk van de architect van de gevel. Relevant is daarbij niet of het casco blijft staan, maar of de kenmerkende elementen van het oude ontwerp zichtbaar blijven in het nieuwe ontwerp. Nu dit niet het geval is, is sprake van totale vernietiging van het werk als bedoeld in de Auteurswet. Het Hof voegt daar nog aan toe dat zelfs als het raampatroon gehandhaafd zou blijven en dit als een kenmerkend stijlelement moet worden beschouwd, dit raampatroon niet als een zelfstandig werk voor auteursrechtelijke bescherming in aanmerking komt.

De vernietiging van de op zich wel beschermde gevel wordt niet aangemerkt als misbruik van recht als bedoeld in het arrest Jelles/Zwolle. Voor de vernietiging bestaan gegronde redenen vanwege de leegstand en het voornemen om het complex om te bouwen tot luxe appartementen, waarvoor een ingrijpende restyling nodig is en waarbij geen markt is voor woningen in het gebouw in de bestaande stijl.

5.4 Auteursrecht en faillissement

In twee uitspraken was een situatie aan de orde waarin een opvolgende aannemer het project van zijn failliete voorganger had overgenomen en daarbij gebruik maakte van tekeningen van de architect die niet volledig door de failliete aannemer was betaald. Rechtbank Gelderland⁴⁷ oordeelde dat bij de afbouw gebruik werd gemaakt van het tekenwerk van de architect. Dit werd aangemerkt als het verveelvoudigen van de tekeningen in strijd met het auteursrecht van de architect. De overname van het project van de failliete aannemer betekent nog geen toestemming van de architect voor de opvolgende aannemer om zijn tekenwerk te gebruiken. Het gevorderde verbod op het verdere gebruik van de tekeningen werd toegewezen. Een belangenafweging leidde niet tot een ander oordeel. Weliswaar betekent toewijzing van de vorderingen de facto een bouwstop, waardoor niet alleen de belangen van de opvolgende aannemer maar ook de belangen van de kopers van woningen worden geschaad, maar dat maakt niet dat een inbreuk op het auteursrecht dan maar moet worden toegestaan.

Rechtbank Noord-Holland⁴⁸ diende over een vergelijkbare kwestie te oordelen. Ook deze rechtbank komt tot het oordeel dat de opvolgende aannemer inbreuk maakt op het auteursrecht van de architect. De architect heeft slechts aan de failliete aannemer toestemming verleend om zijn werk te gebruiken om werktekeningen te maken en het project te bouwen, onder de voorwaarde dat de architect voor zijn werkzaamheden zou zijn betaald. De rechtbank kwalificeert dit als een licentie, die is verleend in verband met de persoonlijke eigenschappen van de licentienemer en daarmee niet overdraagbaar is.⁴⁹ Er is evenmin sprake van het laten gebruiken van het auteursrecht door de curator als bedoeld in artikel 42 lid 3 DNR. Daaronder valt wel een afbouw in opdracht van de curator, maar niet het gebruik van het tekenwerk door een andere partij na overdracht van de licentie.

Ook hier leidt een belangenafweging niet tot een andere conclusie, mede omdat de inzet van de architect van begin af aan is geweest om betaling te verkrijgen en niet voorstelbaar is dat de opvolgende aannemer niet over de liquiditeit beschikt om door betaling vrijgave van het bouwproject te bewerkstelligen. De rechtbank neemt

vervolgens in het dictum op dat het verbod op gebruik van het tekenwerk van de architect komt te vervallen zodra de opvolgende aannemer de architect alsnog heeft betaald.

5.5 Geen auteursrecht

Geen auteursrecht werd aangenomen in een zaak waarin de architect erkende dat niet zijn ontwerp was gebruikt, maar wel zijn vinding voor een bepaalde stedenbouwkundige invulling van een locatie. Op een dergelijke door de architect bedachte 'bouwvelop' rust geen auteursrecht.⁵⁰

6. Varia

Tot slot van deze kroniek nog enkele uitspraken die niet gerangschikt kunnen worden onder één van de voorgaande rubrieken.

Rechtbank Arnhem heeft zich bevoegd verklaard in een zaak over werkzaamheden van een Duitse architect voor een woning in Nederland, overwegende dat alle diensten zijn gericht op de woning in Arnhem en dat daarmee de plaats is waar de diensten volgens de overeenkomst zijn verstrekt als bedoeld in artikel 7 EEX-Verordening. Dat geldt ook voor de bureauwerkzaamheden, waarbij volgens de rechtbank niet ter zake doet waar die werkzaamheden feitelijk worden uitgevoerd.⁵¹

Een uitspraak van Rechtbank Den Haag uit 2016 illustreert tot slot treffend het risico voor de opdrachtgever op tegenstrijdige uitspraken in geval van afzonderlijke procedures over hetzelfde werk bij enerzijds de Raad van Arbitrage en anderzijds de burgerlijke rechter. Waar de Raad van Arbitrage aansprakelijkheid van de aannemer voor uitvoeringsgebreken nog afwees omdat deze bij de oplevering zichtbaar waren en daarmee door de architect bij de oplevering opgemerkt hadden moeten worden, oordeelt de rechtbank vervolgens in de procedure tegen de architect dat hij slechts een beperkte opdracht tot directievoering had, met ook maar een beperkte rol bij de oplevering, zonder dat sprake was van dagelijks toezicht of opzichterswerk. Hooguit werd bij een rondgang en passant gewezen op in het oog springende tekortkomingen. De rechtbank legt op basis daarvan een andere toets aan dan eerder de Raad van Arbitrage bij de beoordeling of de architect gebreken had moeten onderkennen en oordeelt daar vervolgens ook anders over, waardoor opdrachtgevers zowel jegens aannemer als jegens de architect met lege handen staan.⁵²

-
- 1 André Ubink is advocaat bij Ubink Rijs Advocaten in Zwolle.
 - 2 De eerste versie van de DNR dateert uit 2005. Inmiddels kan worden geconcludeerd dat de voorgangers van de DNR – SR en RVOI – niet meer worden gebruikt en dat ook van geschillen met betrekking tot opdrachten waarop de RVOI of de SR van toepassing zijn, niet of nauwelijks nog sprake is. Zowel het AIBk, als de Commissie van Geschillen van het KIVI, de geschilbeslechtende instanties uit de SR en de RVOI, hebben hun taken beëindigd. Voor zover nog een enkel geschil op basis van de SR of de RVOI beslecht dient te worden, draagt de Raad van Arbitrage hier zorg voor namens het AIBk en de Commissie van Geschillen van het KIVI.
 - 3 Rb. Noord-Nederland 10 juni 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:3386 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBNNE:2015:3386>).
 - 4 Hof Arnhem-Leeuwarden 22 december 2015, ECLI:NL:GARL2015:9823.
 - 5 AIBk 20 november 2015, nr. 1200-0652.
 - 6 Hof Arnhem-Leeuwarden 9 juni 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:4199 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHARL:2015:4199>).
 - 7 RvA 29 april 2015, nr. 34.942.
 - 8 RvA 11 december 2015, nr. 35.242.
 - 9 RvA en AIBk 19 oktober 2015, nr. 34.915 en 1200-0647.
 - 10 Rb. Noord-Holland 3 juni 2015, ECLI:NL:RBNHO:2015:5233 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBNHO:2015:5233>).
 - 11 Hof Amsterdam 1 maart 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:754 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHAMS:2016:754>).

- 12 RvA 9 januari 2017, nr. 72.050, appeluitspraak van RvA 4 november 2015, nr. 35.260.
- 13 Hof Den Haag 1 november 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:3182 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHDHA:2016:3182>).
- 14 Hof Arnhem-Leeuwarden 17 maart 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:1931 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHARL:2015:1931>).
- 15 RvA 29 april 2016, nr. 35.270.
- 16 RvA 14 juli 2016, nr. 35.577.
- 17 Rb. Gelderland 13 juli 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:4530 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBGEL:2016:4530>).
- 18 RvA 3 mei 2016, nr. 34.167.
- 19 Zie voetnoot 10.
- 20 Zie voetnoot 18.
- 21 HR 20 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7496 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2012:BT7496>).
- 22 Zie over de vertaling van de buitencontractuele aansprakelijkheid van een onderaannemer jegens de hoofdopdrachtgever naar het adviseursrecht nader F.R.A. Schaaf, 'De paardensprong in het adviseursrecht, Beschouwingen naar aanleiding van HR 20 januari 2012', *NJ* 2012, 59 (*Wierds / Visseren*), TBR 2015/160 (/tbr/2015-160).
- 23 HR 24 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1280 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2016:1280>).
- 24 Hof Den Bosch 18 oktober 2016, ECLI:NL:GHSHE:2016:4686 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHSHE:2016:4686>).
- 25 HR 12 december 2014, ECLI:NL:HR:2013:BY4600 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2013:BY4600>).
- 26 RvA 29 april 2016, nr. 35.270.
- 27 Zie voetnoot 10 en 20.
- 28 Zie daarvoor A.M. Ubink en A. Oldengarm, *DNR 2012 Toegelicht*, Den Haag: IBR 2012, p. 79-80.
- 29 Zie voetnoot 11.
- 30 Zie artikel 22 en 37 DNR 2005.
- 31 HR 28 oktober 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ9854 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2011:BQ9854>), TBR 2012/58 (/tbr/2012-58), m.nt Ernes.
- 32 Hof Den Bosch 22 maart 2016, ECLI:NL:GHSHE:2016:1070 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHSHE:2016:1070>).
- 33 RvA 17 juni 2016, nr. 35.653. Ook in de in voetnoot 7 en 8 genoemde uitspraken heeft de Raad van Arbitrage uitgemaakt dat de compensatie voor niet-verrichte werkzaamheden dient te worden bepaald op basis van de advieskosten exclusief BTW .
- 34 Hof Amsterdam 7 april 2015, ECLI:NJ:GHAMS:2015:1292 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NJ:GHAMS:2015:1292>).
- 35 Rb. Rotterdam 30 september 2015, ECLI:NL:RBROT:2015:7402 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBROT:2015:7402>).
- 36 De rechtbank verwijst hiervoor naar HR 25 maart 1949, NJ 1950, 643 en Rb. Haarlem 25 januari 1983, NJ 1984, 121.
- 37 De rechtbank verwijst hierbij naar Hof Den Haag 10 december 2013, ECLI:NL:GHDH:2013:5335 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHDH:2013:5335>).
- 38 HR 29 november 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE8456 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2002:AE8456>), HR 23 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY1529 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2013:BY1529>) en HR 12 april 2013, BY1532 en BY1533.
- 39 HR 15 december 1995, ECLI:NL:HR:1995:ZC1919 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:1995:ZC1919>).
- 40 Vزر. Rb. Den Haag 9 april 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:3979 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBDHA:2015:3979>).

- 41 Vzr. Rb. Noord-Holland 30 november 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:9878 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBNHO:2016:9878>).
- 42 HR 6 februari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AN7830 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:HR:2004:AN7830>) (*Jelles/Zwolle*).
- 43 Vzr. Rb. Den Haag 7 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:2739 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBDHA:2017:2739>). Zie ook C.M. Quist, 'Naturalis, de reikwijdte van het auteursrecht', TBR 2017/58 (*tbr/2017-58*).
- 44 Rb. Den Haag 25 januari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:555 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBDHA:2017:555>).
- 45 Uit latere krantenberichten is bekend dat Naturalis de architect alsnog een vergoeding van € 1,5 miljoen heeft betaald en nog tien jaar lang een virtueel museum aanbiedt om de bouwstop opgeheven te krijgen en de gewenste verbouwing toch uit te kunnen voeren.
- 46 Vzr. Rb. Amsterdam 21 maart 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:1577 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:1577>) en Hof Amsterdam 21 maart 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:927 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:GHAMS:2017:927>).
- 47 Rb. Gelderland 24 maart 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:2023 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBGEL:2016:2023>).
- 48 Rb. Noord-Holland 31 augustus 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:7375 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBNHO:2016:7375>).
- 49 Zie over dit aspect ook de annotatie onder de beide rechtbank-uitspraken van M.H.L. Hemmer en B.P. Woltering, *BR* 2016/103.
- 50 RvA 11 mei 2017, nr. 35.653.
- 51 Rb. Arnhem 24 februari 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:1568 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBGEL:2016:1568>).
- 52 Rb. Den Haag 19 oktober 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:12372 (<http://deeplink.rechtspraak.nl/uitspraak?id=ECLI:NL:RBDHA:2016:12372>).

Deel dit artikel (https://twitter.com/intent/tweet?text=nr. 8 - augustus 2017%20TBR 2017-121 Kroniek architectenrecht&via=Instituut_BR&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121) (<https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121&title=nr. 8 - augustus 2017%20TBR 2017-121 Kroniek architectenrecht&source=IBR Tracker>) (<https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121&t=IBR Tracker%20nr. 8 - augustus 2017%20TBR 2017-121 Kroniek architectenrecht>) (mailto:?subject=IBR Tracker Artikel delen&body=Ik vond dit artikel in IBR Tracker:%0D%0Ahttp://www.ibrtracker.nl/docs/articles/2017/augustus/tbr-2017-121)